

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI İZLENEN PARA POLİTİKASI

Öğr. Gör. Kamil CURA (*)

1- GİRİŞ

1980 öncesinde yüksek derecedeki enflasyon, ödemeler dengesindeki açıklar ekonominin makroi dengelerini bozmuştur. Kamu kesimindeki sanayi kararlarında ekonomik kriterlerin dışında etkenler mevcuttu, teknolojileri eski, verimlilik ve kârlılık ölçüleri gerekli biçimde dikkate alınmamıştı. Özel sektör sanayi işletmeleri de düşük döviz kuru, düşük faizle yapay beslenmiş, ithal ikamesine ve iç talebe dönük vb. stratejilerine dayalı bir sanayileşme dikkati çekiyordu. İktisadi büyüme oldukça yavaşlamış, sanayi hammadde sıkıntısına girmişti. Artan talebi karşılamak için üretim artırılamamış, Arz-Talep-Fiyat üçlüsü arasında denge kurulamamıştır. Döviz darboğazı, fiyat artışları, üretim artışlarının sağlanamaması, büyümenin sifira inmesi 1980'nin son yıllarında, Türk ekonomisinin en ciddi sorunlarının başında yer almıştır. Bu darboğazların giderilmesi için yeni arayışlara girilmiştir. Türk ekonomisi Centleri, Dolarları ya bulacak ya da duracaktı. Ekonomide yeni bir dönem başlamak üzereydi. 1979 ekonomik bunalımı ciddi kararlar, ciddi tedbirlerle dolu günün doğmasını bekliyordu. 1980 yılı başında % 107'ye ulaşan enflasyon kontrol altına alınmalıydı. 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla sıkı para politikası uygulanmış ve enflasyonun hızı kesilmiştir. 1982 yılında % 25'e kadar düşmüştür. Faiz hadleri yükseltilerek banka mevduatlarının artmasına imkan hazırlanmıştır. Resmi döviz kuru serbest döviz kuruna yaklaşmış döviz darboğazı aşılımış dış ödeme güçlükleri ihracatı artırarak giderilmiştir. Bu tedbirler 1987 yılına kadar etkili olmuştur. Ekonomideki iyileşme 1991'li yıllarda tekrar bozulmaya başlamış 1993 yılında yerel mahalli seçimler nedeniyle ciddi tedbirler alınmadı. Talep patlaması oldu, mali piyasalarda aşırı serbestleştirme nedeniyle sıcak para, döviz ve sermaye piyasasında mekik dokumaya başladı. Serbest fonlar hpanği piyasaya yönlendiyse piyasadaki dengeler alt üst oldu. Döviz-Faiz ekonomiyi ciddi sıkıntıya soktu.

Yüksek faiz nedeniyle ülkeye devamlı sıcak para giriyordu. Döviz kurları yükselmeye başladı, halk Türk lirasına güvenini yitirdi. Artan döviz kuruna rağmen döviz talebi durmadı. Bu ortamda uluslararası para kuruluşları Türkiye'nin kredi notunun düşürüldüğünü medyaya duyurdu. Finans piyasalarında

* S.Ü. Sosyal Bilimler MYO Öğretim Görevlisi

kargaşa arttı. Döviz hücum başladı. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası döviz fiyatlarını tutmak ve ekonomideki fazla likiditeyi masetmek için 1994'ün ilk aylarında piyasaya 3.5 milyar Dolar döviz sattı. Bu politika ile merkez bankası rezervlerinin tümünü de satsa döviz kurlarını tutmasının mümkün olmayacağı anlaşıldı ve bu uygulamadan vazgeçildi. Sonunda 5 Nisan 1994 yılında yeni istikrar kararları alındı. Merkez Bankası resmi kuru piyasa kuruna göre ilan etmek zorunda kaldı.

II- PARA POLİTİKASININ AMAÇLARI

Para politikalarının birkaç önemli amacı vardır. Bunlar;

- 1- TAM İSTİHDAM
- 2- FİYAT İSTİKRARI
- 3- EKONOMİK BÜYÜME
- 4- ÖDEMELER DENGESİ

1- Tam İstihdam: Ekonomide tüm üretim faktörlerinin kullanılması amaçlanmakla birlikte asıl üzerinde durulan çalışma gücüne sahip olan ve çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği durumdur. Para politikası uygulaması açısından tam istihdamın amacı konjonktürel işsizliğin önlenmesini yapısal, mevsimlik işsizlik türlerinin giderilmesini içerir. Bu tür işsizliklerin tamamen ortadan kaldırılmasının zorluğu nedeniyle minimum işsizlik oranı tam istihdam sayılmaktadır. Gelişmiş bir ekonomide ortalama % 3 oranında, gelişmekte olan ülkelerde % 5 oranında işsizlik normal kabul edilmektedir.

2- Fiyat İstikrarı: Fiyat istikrarına, para değerinin korunması amacı da diyebiliriz. Para değerinin istikrarından, öncelikle paranın iç değeri anlaşılacaktır. Fiyatlar genel düzeyinin yıllık ortalama artış hızı ENFIASYON oranını verir. Enflasyon oranını % 1-2 oranında tutulduğu ekonomilerde fiyat istikrarının olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Bu fiyat artışı İSTİHDAMDA ve BÜYÜYEN ekonomilerde normal karşılanabilir. Gelişmekte olan ülkelerde % 5 fiyat artışı normal karşılanabilir. Enflasyon oranının bu oranın üzerine çıkması paradan kaçışa neden olur. Tasarruf oranı olumsuz etkilenir. Genişletici para politikaları sonucu ortaya çıkan ENFLASYON ve PARASAL sistemin bozulması ve buna bağlı alınan yanlış kararlar DURGUNLUĞA SEBEP olur.

3- Ekonomik Büyüme: Ekonomi politikalarından biri de büyümedir. Enflasyoncu politikalarla kısa dönemde ekonomik büyüme sağlanabilir. Ancak uzun

dönemde ekonomik büyümenin parasal gelişmelerle gerçekleştirilmesi desteklenebilir. Politik değildir. O halde para politikaları ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı destekleyici olmalıdır.

4- Ödemeler Bilançosu Dengesi: Ödemeler bilançosu belli bir zaman döneminde genellikle bir yıl iç ve dış ekonomik birimleri arasındaki ödemelerin rakamlarını gösteren bir bilançodur. Bilançonun aktifinde ödeme girdileri, pasifinde diğer ülkelere yapılan ödemeler yer alır. Para politikası ödemeler bilançosu dengesini sağlamalıdır. Bu dengenin sağlanması için kabul edilen döviz kuru sistemi ile ele alınmalıdır. Döviz kontrollerine gidilerek dış ödemeler sınırlı tutulmakta ve bu yolla denge oluşturulmaktadır.

Ekonomi politikalarının uygulanmasında belli başlılarını saydığımız amaçların gerçekleştirilmesi ideal olanıdır. Amaçların bazılarının birbirleriyle uzlaşmaz oldukları veya uzlaşmalarında güçlüklerle karşılaşıldığı gözlenir.

III- PARA POLİTİKASININ STRATEJİLERİ

Para politikalarının yürütülmesinde bir tek aşamalı diğeri iki aşamalı olmak üzere iki stratejiden söz edilebilir.

1- Tek Aşamalı Strateji:

Tek aşamalı stratejide para politikası doğrudan doğruya nihai amaçlara yönelik olarak izlenmektedir. Eğer nihayi amaçlar arzulanan rotadan sapsarsa adetler arzulanan yönde değiştirilmelidir.

2- İki Aşamalı Strateji:

İki aşamalı para politikası stratejisinde nihayi amaca ulaşmak için ara amaçla hedefler kullanılmaktadır. Sorun iki ayrı aşamaya bölünmektedir.

Birinci aşamada Merkez Bankası nihai amaçlarla uyumlu ara amaç rotalarını belirlemektedir. Örneğin Merkez Bankası gelecek iki yıl içinde enflasyon oranını yıllık % 100'den % 30'a indirmek istiyorsa, ara amaç olarak Merkez Bankası M1 para arzında % 60'lık bir büyüme öngörmektedir.

İkinci aşamada verilen ara amaç rotasıyla uyumlu olarak adetlerdeki değişme oranını belirlemektedir. Örneğin Merkez Bankası M1'in % 60'lık büyüme oranını sağlamak için parasal tabanı % 20 artmasına izin vermektedir.

IV- PARA POLİTİKASININ ARAÇLARI

Para miktarında değişmeler ekonomik faaliyetleri etkilemesi bakımından iki grup para politikası aracı kullanılabilir.

A- Para Politikasının Genel Araçları

Uygulamada 3 önemli para politikası aracı vardır.

1- Açık Piyasa İşlemleri: Merkez Bankasının dolaşımdaki para miktarını azaltıp çoğaltmak için Hazine Bono ve Tahvilleriyle özel sektöre ait bazı tahvil ve senetleri alıp satma işlemleridir. Böylece piyasadan Banknot çekilecektir. Toplam para stoğunda değişme olacaktır.

2- Reeskont Politikası: Reeskont, bankalarca iskonto edilmiş bir senedin Merkez Bankasınca iskonto edilmesidir. Bankalar ellerindeki Ticari senetleri, vadeleri dolmadan Merkez Bankasına kırdırarak rezervlerini arttırabilirler. Bankaların başvurularını REESKONT ORANLARINDA yapacağı değiştirmeler yoluyla sınırlarlar ya da TEŞVİK ederek Merkez Bankası BANKALARIN REZERVLERİNİ ve kaydi para yaratma yeteneği artar veya azalabilir.

3- Zorunlu Karşılıklar: Karşılıklar BANKALARIN LİKİTİNE, BORÇLARINI ÖDEME VE GÜVENİRLİLİK SAĞLAMALARI için geliştirilmiştir.

Bankaların ayırdıkları sorunlu karşılıklar PARA ARZI KONTROL ARACIDIR. Merkez Bankasının karşılık oranlarını değiştirerek bankaların ellerindeki AŞIRI REZERVLERİ ve kaydi para genişlemesini etkiler.

4- Genel Disponibilite: Mevduat kabul eden bankalar taahhütlerine karşı disponibol değerler ya da likiditesi.

Yüksek ya da kolay paraya çevrilebilir değerleri tutmak zorundadır. Halen bankalar;

Serbest Mevduat için % 2

Kasa Mevduat için % 3

Tahvil Bono olarak % 30

olmak üzere toplam % 35 disponibilitayı kasada bulundurmak zorundadır. Para politikasının genel araçlarının kendine özgü yararları ve sakıncaları vardır. Dolayısıyla bunlar birbirlerini tamamlayıcı olarak kullanılabilir.

B- Para Politikalarının Özel Araçları

Bu tür araçların başlangıç etkisi tüm ekonomi üzerinde olmaz. Bazı spesifik piyasalarda hissedilir.

1- Farklaştırılmış Reeskont Oranları: Merkez Bankası ticari Bankaların getirecekleri senetlere özelliklerine göre farklı REESKONT oranı uygulayabilir. Merkez Bankası bazı sektör ve faaliyetlerin gelişmesini sınırlandırabilir veya özendirir.

2- Ticari Banka Kredilerinin, MİKTAR, VADE ve FAİZ ORANLARI Açısından SELEKTİF KONTROLÜ: Merkez Bankası, TİCARİ BANKALARIN çeşitli ekonomik faaliyetlerle ilgili açacakları kredilere bir tavan getirebilir. Bazı üretim faaliyetleri için orta ve uzun vadeli Kredi imkanlarını genişletebilir ve Faiz kolaylıkları getirilebilir.

3- Bankalar ve Banka Dışı Mali Araçlar: Belli miktarda Devlet Tahvili Hazine Bonosu satın alma zorunluğu getirilmesi

4- Finansal Araçların Portföylerinin Yeniden Düzenlenmesi: Merkez Bankası, ticari banka ve banka dışı mali kurumların portföylerinde bulunduracakları kıymetlerin bir kısmına el atabilir.

V- HAZİNENİN BORÇ YÖNETİMİ POLİTİKASI

Merkez Bankasının sahip olduğu aletlere ek olarak HAZİNE'nin de elinde adına BORÇ YÖNETİMİ denilen önemli bir istikrar aleti vardır. HAZİNE her yıl çok büyük rakamlarda BORÇLANIR ya da BORÇ ÖDEMELERİNDE bulunur. HAZİNE ÖDÜNÇ almaya karar verdiği zaman uzun ya da kısa vadeli TAHVİL, BONO, SENET çıkarır borç yönetiminin esas budur. Böylece TOPLAM TALEBİ etkileyerek ekonomiye müdahale edebilir.

VI- TAHVİLLERLE FİNANSE EDİLEN BÜTÇE AÇIKLARI VE DIŞLAMA ETKİSİ

Bütçe açıkları Devlet tahvili ve Hazine Bonolarıyla finanse edilmesi durumunda tahvil satışları kadar özel sektör harcamalarında bir azalış olacaktır. Böylece özel sektör ekonomiden dışlanmış olacaktır. Kamu harcamalarındaki artış fiyatlar genel düzeyini arttıracaktır. Dolayısıyla Faiz oranları yükselecektir. Faiz oranlarındaki yükselme özel sektör yatırımlarını azaltacaktır.

VII- TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI UYGULANAN PARA POLİTİKASI

Para ve kambiyo piyasalarında çift fiyat uygulamalarına son vermek ve fiyatların serbest piyasa şartlarına göre oluşmasını sağlamak amacıyla yönelik 24 Ocak 1980 tarihinde yeni bir ekonomik istikrar politikası yürürlüğe konmuştur. Buunla ekonominin belirlenecek yeni fiyat düzeyinde dengeye gelmesi, reel para stokunun ve satınalma gücünün hızla düşürülmesi amaçlanmıştır. Söz konusu iktisat felsefesi çerçevesinde Para ve Kredi politikası olarak alınan en önemli karar 1980 tarihinde yürürlüğe giren Faiz oranlarının serbest bırakılmasıdır. Bu kararlarla BANKALARA, açacakları kredilere uygulayacakları faiz oranlarını vadelerine göre ve VADELİ TASARRUF MEVDUATINA verecekleri faiz oranını serbestçe belirleme ve ilan etme imkanı sağlanmıştır. Bu kararlar yillardan beri arzu edilen "gerçekçi faiz" ya da "Ekonomik faiz politikası" yaklaşımı gerçekleştirilmiştir ve yıllarca süren "Narhlı Faiz Rejimi"ne son verilmiştir.

Para ve kredi politikası açısından yetkili merci olarak Başbakanlık Müsteşarlığının başkanlığında PARA ve KREDİ KURULU oluşturularak para ve kredi politikasıyla ilgili önlemler bu kurulun yetkisine bırakılmıştır. Kurulun kuruluş amacı DPT, TC. Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı arasında bir uyum ve Koordinasyon sağlanmasıdır. Bu kurul nedeniyle T.C. Merkez Bankasının fonksiyonu danışmanlık düzeyinde kalmıştır.

I- 24 OCAK 1980'DE ALINAN KARARLAR

Ekonomideki istikrarsızlığın giderilmesi için öncelikle aşağıdaki terbirler alınmıştır.

1- Türk Lirası Dolara göre devalüe edilerek 1 Dolar = 47.10 TL'den, 1 Dolar = 70 TL olmuştur.

2- İhracatın özendirilmesi için T.C. Merkez Bankası nezdinde İhracat Teşvik Fonu kurulmuştur. "İhale Teminalarının % 50'lerinden, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan aktarmalar yapılmıştır."

3- Yeni yatırımlardan çok, kurulu kapasitenin tam kullanımı amaçlanmıştır.

4- KİT açıklarının ortadan kaldırılması ve kamu kesimine yönelik açık finansman uygulamalarına son verilmesi amaçlanmıştır. Temel malların kapsamı daraltılmıştır. Temel malların kapsamının daraltılmasına bağlı olarak kamu mal ve hizmetlerinin fiyatları birçok hafta içinde yükseltilmiştir. FİYAT ARTIŞLARI 1980 Şubatında %23.3'e OCAK-MART ortalaması % 47.5'e, OCAK-HAZİRAN ortalaması %61.5 ve 1980 yıl ortalaması % 107.2'ye yükselmiştir.

Türk Lirasının devalüe edilmesiyle PARASAL GENİŞLEMEDEN BAĞIMSIZ OLARAK EKONOMİDEKİ MEVCUT EMİSYON HACMİNİN VE PARA STOĞUNUN REEL DEĞERİ VE KİŞİLERİN REEL SATINALMA GÜCÜ ÖNEMLİ ÖLÇÜDE DÜŞÜRÜLMÜŞTÜR. Böylece bir anlamda; EKONOMİDE DOLAŞIMDA BULUNAN PARANIN VE HALKIN SATINALMA GÜCÜNÜN BİR KISMI YOK EDİLMİŞTİR. Genişleyen nominal para arzının reel değeri bir süre aynı düzeyde tutulmaya çalışılmıştır.

I- Uygulanan Politikaların Ekonomiye Yansıyan Etkileri

- REEL PARA STOĞUNUN BÜYÜK ÖLÇÜDE AZALTILMIŞ OLMASI TÜKETİM HARCAMALARINI HIZLA KISMIŞTIR. Türk ekonomisinde o dönemde öne tüketim azalmış daha sonra bir miktar artmıştır. Buna sebep fiyat artışları bekleyişlerini yanı sıra faiz oranlarının yükselmesinden hane halkının mali imkanlarının kendi lehlerine değiştirmelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

- FİYATLARIN BİRDENBİRE YÜKSELMESİ, GÜNLÜK İŞLEMLERİN FİNANSMANI İÇİN DAHA FAZLA PARAYLI GEREKLİ KILMIŞTIR. DAHA ÖNCELERİ DÜŞÜK TUTULAN FAİZ ORANLARI, ÖNCEKİ YILLARIN TERSİNE SERBEST PİYASA ŞARTLARINA GÖRE BELİRLENMESİ YOLUNA GİDİLMESİ PARA STOĞUNU DÜŞÜRMÜŞ VE BANKA KREDİLERİNE BAĞIMLI FİRMALARIN ARTAN FAİZ BORÇLARINI ÖDEYEBİLMEK İÇİN YENİ BORÇLANMALARA YÖNELMESİ SONUCU FAİZ ORANLARI YÜKSELMEYE BAŞLAMISHTIR.

- FAİZ ORANLARININ DEĞİŞMESİ HANE HALKININ VE MÜTEŞEBBİSLERİN DAVRANIŞLARINI ETKİLEMİŞTİR. KAMU YATIRIM HARCAMALARI AZALMIŞ MÜTEŞEBBİSLERİN PRODÜKTİF YATIRIMLARA GİRİŞMESİ ENGELLENDİĞİ GİBİ YENİ YATIRIMDAN ÇOK MEVCUT KAPASİTENİN MAKSİMUM KULLANIMI AMAÇLANMIŞTIR. KONUT YATIRIMLARI AZALMIŞTIR.

- TASARRUFLARDA BİR ARTIŞ EĞİLİMİ GÖZLENMİŞTİR. (TASARRUF MEVDUATI DİKKATE ALINMAKTADIR). Bunun en büyük nedeni serbest faiz uygulamasıdır.

Faiz hadleri artmış dolayısıyla bankalardaki mevduatların artmasına imkan hazırlanmıştır. Döviz piyasasında karaborsa önlenmiştir. Hem ithalat hem de ihracat artmıştır. 1980'de 2.9 milyar dolardan 1983'te 5.9 milyar dolara yük-

selmıştır. Ekonomi büyümeye başlamıştır. 1981'de % 4.2'den 1982'de % 4.6 oranına ulaşmıştır. 1980-1983 yıllarında piyasada ARZ-TALEP dengesi sağlanmıştır. Döviz darboğazından çıkıldı, ödemeler bilanosu açıkları azaldı. En önemlisi 1980'de % 107 olan enflasyon oranı 1982'de % 25'e düştü. Yabancı sermaye girişi hızlandı. Ancak bu gelişme 1984 yılına kadar göstergelerde iyileşme gözlemlendi. Döviz darboğazından çıkıldı, ödemeler bilançosu açıkları azaldı, enflasyon geriledi ve 1984 ve 1987 yılları arasında da nispeten istikrar devam ettiyse de 1988'de büyüme hızı yavaşlamaya başladı. İthalatı frenlemek, ihracatı artırmak, kamu harcamalarını kısmak, Türk Lirasına olan talebi artırmak için tedbirler alınmıştır. Kamu kesimindeki fiyat artışları özel kesimi de etkilemiş, ülkede hızlı bir fiyat artışı başlamıştır. 1989'da ekonomide daralma görülmüş, 1991'deki Körfez Savaşı ve siyasi istikrarsızlık ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkilemiş ve hızlandırmıştır.

2- Politikanın Sonuçları ve Yan Etkileri

- İZLENEN PARA POLİTİKASI sonucu enflasyon oranı 1981'de % 36.7, 1982'de % 25.3 olmuştur. Dolayısıyla enflasyon oranında düşme olmuştur. Fiyat artışları da % 107'1 idi. Enflasyon hızının kesilmesinde etken, kişilerin REEL SATINALMA GÜÇLERİNİN GERİLETİLMESİYLE SAĞLANMIŞTIR. ANCAK İŞSİZLİK ORANININ ARTMASI bunun bedeli olmuştur.

- DAYANIKLI TÜKETİM MALLARINA TALEP azaldı. Bu malları üreten firmalar talep paratmak, krizi önlemek için tüketici kredileri ve İHRACATIN TEŞVİKİ yoluna gidilmiştir. Bazı firmaların da krize girmeleri ve iflası doğaldır.

KREDİ FAİZLERİ YÜKSELMİŞTİR. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ ARASINDAKİ FARK BÜYÜKTÜR (% 67-70)'lerden % 50'lere ulaşmıştır). Şikayetler banka kredilerinin yüksek maliyetle kullanılabilmiştir. Bunun anlamı EKONOMİDE KREDİ TALEBİNİN YÜKSEKLİĞİDİR. TÜRK EKONOMİSİNDE faaliyet gösteren firmalar ÖZKAYNAKLARIN çok ötesinde DIŞ KAYNAKLARA bağımlı olmasıdır. Faiz oranlarının 1980 öncesi düşük olması bu durumu teşvik etmiştir. 1980'den sonra FAİZ ORANININ YÜKSELMESİ özkaynakları zayıf olan firmaları güç durumda bırakmıştır.

- Türk ekonomisi ihracata dönük olmayan bünyeye sahipti, izlenen sıkı para politikasıyla ihracatın arttığı gözlemlenmiştir. Hracak kredileri artmıştır.

1980-1983 döneminde Faiz oranlarının yüksekliği Kamu kesimi finansmanının istikrara kavuşması fiyat artışları yavaşlamıştır. 1983te para politikalarının gevşetilmesi Enflasyon hızının gerileme eğilimini geri döndürmüştür. 1984'de ödemeler denesini iyileştirmek enflasyon hızını yavaşlatmak amacıyla sıkı para politikasıyla faiz oranları yükselmiştir. Gerek açığı finanse etmek ekonomideki likiditeyi azaltmak amacıyla bankalara ve halka Hazine Bonosu satılmaya başlanmış, Reeskont kredileri durdurulmuş, disponibilitate oranı % 10'dan % 15'e yükselmiş karşılıkların yatırılması mecburiyeti getirilmiş PARA ARZINI KONTROL ALTINA ALMAK için bu tedbirler alınmıştır.

1985'te geniş para arzı yıl boyunca artış göstermiştir. Mevduat bankalarında açılan döviz Tevdiat hesaplarının artması ekonomide likiditeyi arttırıcı bir faktör olmuştur. Bu nedenle Döviz Tevdiat hesaplarının büyümesini kontrol etmek amacıyla 1986'dan sonra bu hesaplar karşılığa tabi tutulmuştur.

1986'da hızlı büyüme olmuş 1988'de büyüme hızı yavaşlamaya başlamış ve daha sonra daralmaya dönüşmüştür. 1986da 8.1'i bulan büyüme hızı 1987'de % 7.4 olmuştur. 1987'de fiyatlar artmış kamu kesimi fiyat artışları da devam etmiştir.

- 1987'de kamu açıklarının büyüme üzerindeki olumsuz etkisi, ENFLASYONUN yükselmeye başlaması MALİ piyasalarda dengesizliğe sebep olmuş, Türk parasından kaçma eğilimi başlamıştır. 1988'de İTHALATI frenlemek, ihracatı arttırmak kamu harcamalarının kısılması Türk lirası cinsinden tutulan tasarrufların çekiciliğini ve Türk lirasına olan talebi arttırmak için tedbirler alınmıştır. FAİZLERİN YÜKSELİLMESİ kararı, ÜRETİM YAVAŞLATICI ETKİ yaratmıştır. İthalat maliyeti arttırılarak ithalatın artış hızı düşürülmüştür. İÇ TALEPTEKİ KISITLAMA ile İHRACAT artmıştır. Kamu fiyatlarındaki % 20 gibi çok yüksek artışlar özel kesimin FİYAT ARTIŞINA girmiş HIZLI FİYAT ARTIŞI DÖNEMİ başlamıştır. Kamu harcamalarının kısılması amacıyla KAMU YATIRIMLARININ azalması ÖZEL kesimin ÜRETİM ve YATIRIM kararlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. İMALAT SANAYİNDE DURGUNLUK görülmüştür. 1988 sonunda ENFLASYONDAKİ YÜKSELME DÖVİZ TALEBİNDEKİ ARTIŞ Türk lirasını baskı altına sokmuş önlem olarak MEVDUAT FAİZLERİ SERBEST BIRAKILMIŞTIR.

3- Ekonomide 1990 ve Sonrası Dönem:

1989'da ekonomide daralma görülmüştür. Bunun beli başlı sebepleri aşağıda gösterilmiştir.

- YÜKSEK FİYAT ARTIŞI
 - DARALAN ÜRETİM DÜZEYİ
 - İHRACATA YÖNELMEYEN YATIRIM YAPISI OLUŞTU VE YATIRIM AZALMASI GÖRÜLDÜ
 - İLİMLİ TÜKETİM HIZI
 - DÜŞÜK REEL ÜCRET
 - YÜKSEK FAİZLER
 - ÖNEMLİ ÖLÇÜDE KAMU AÇIKLARI
 - KURAKLIK da buna eklenince
- MAKRO düzeyde ise durum hiç de iyi değildi.

- MAL PİYASALARINDA TALEP YETERSİZLİĞİ EKSİK KAPASİTE kullanımı ve YETERSİZ ÜRETİM arzı kısıtlayıcı değil, yetersiz TALEP düzeyi vardır.

1989 sonunda ÜCRET ARTIŞLARI, TÜKETİM HARCAMALARI yoluyla talep düzeyini uyarılmış, İMALAT SANAYİNDE üretim düzeyi önemli ölçüde artmaya başlamıştır. DÜŞÜK İTHALAT Türk lirasının değer kazanması MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİNİ ARTIRMİŞTİR.

1990'da MERKEZ BANKASI kendi bilançosunu düzenlemeyi ve sağlıklı bir yapıya kavuşturmayı planlamıştır. PARA PROGRAMINI KAMUOYUNA AÇIKLAYARAK UYGULAMAYA başlanmıştır. PARA PROGRAMI hedeflerine ulaşmış ve PARA PİYASASINDA İSTİKRAR artmıştır. (Parasal büyüklüğü değil) (M1,M2) MERKEZ BANKASININ BİLANÇO BÜYÜKLÜĞÜNÜ DENETİM altına alması hedefine yönelmiştir.

KAMU KESİMİNİN BORÇLANMA İHTİYACI'nı HAZİNE NAKİT AÇIĞIN MERKEZ BANKASI KAYNAKLARINA gerek duymadan PİYASADAN SAĞLAYABİLMİŞTİR. Bunun sonucu Merkez Bankasının iç varlığı artmıştır.

EMİSYON ARTIŞI DÖVİZ işlemleri ile sağlanmıştır. merkez BANKASI rezerv paraya açık bir hedef koymadığı halde 1990 yılında Rezerv paradaki

büyümeyi kontrol edebilmiştir. Parasal gelişme denetim altına alınmıştır. 1990'da EKONOMİ'de hızlı büyüme gözlenmiştir. Şirketlerin kredi talebinde söz konusu büyüme artmıştır. Fon maliyetlerindeki düşme kredi talebini etkilemiştir. Merkez Bankası piyasa şartlarına uyarak REESKONT ve AVANS Faiz oranlarını yükseltmiştir. MEVDUAT faizlerindeki dalgalanmaya göre KREDİ faizlerinde de fazla dalgalanma olmamıştır.

1990'da Döviz Kurları ikinci bir piyasada olmamış Türk lirası değer kazanmaya devam etmiştir. EKONOMİDE BÜYÜMEYE göre İTHALAT TALEBİNDE ARTIŞ OLMUŞ KAMBİYO REJİMİNDE düzenlemeler yapılmış KISA VADELİ SERMAYE GİRİŞİ PİYASADAKİ DÖVİZ miktarını arttırmıştır.

- HAZİNE BONOLARININ FAİZ GETİRİSİ ENFLASYON ÜZERİNDE tutulması SICAK DÖVİZ GİRİŞİNİ ARTTIRMİŞTİR.

1991 KÖRFEZ KÖRFEZ SAVAŞI PARA POLİTİKASI UYGULAMA AÇISINDAN ZOR BİR YIL OLMUŞTUR. SAVAŞ BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNDE büyük baskı oluşturmuştur. Büyük ÖLÇÜDE BANKALARDAN MEVDUAT çekilişleri olmuştur. Bu faizleri ve KURLARI YÜKSELTİMİŞTİR. REZERVLERİ azaltmıştır. Savaş sonrası ekonomi toparlanmaya girmiştir. Ancak aynı dönemde oluşan POLİTİK GELİŞMELER bu piyasalarda belirsizlikler oluşturmuştur. Kurlar üzerinde baskı oluşturmuş piyasalarda belirsizlikler ortaya çıkmıştır.

1991 yılında FAİZ ORANLARI, DÖVİZ KURLARINDA aşırı dalgalanmalar meydana gelmiştir. 1990'a göre 1991 para piyasaları istikrarsız bir durum olmuştur.

1991 yılında KÖRFEZ KRİZİ, HÜKÜMET DEĞİŞİKLİĞİ ve daha sonra yapılan ERKEN SEÇİM ortamının yarattığı belirsizlikler orta vadeli hedeflerde bazı sapmalar olmuştur. EKONOMİNİN BÜYÜMESİ YAVAŞLAMIŞ-ENFLASYON beklentisi, MEVDUAT FAİZ ORANLARINI arttırmış. Döviz kurları enflasyondan daha hızlı artmış ve Türk lirası değer kaybetmiştir.

1992 yılı ortalarından itibaren TL yabancı paralar karşısında değer kaybı enflasyon oranının altında tutulmaya başlamış HAZİNE BONOLARININ GETİRİ ORANLARI ENFLASYON oranının üzerinde tutulmaya devam edilmiştir. Bu olgu ülkemize gelen sıcak Döviz miktarını arttırmakla birlikte ülkemiz DÖVİZ-FAİZ makasına girmiştir.

- Avrupa'da (GELİŞMİŞ ÜLKELERDE) gözlenen durgunluk, ülkemizin ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. İhraç ürünlerimize yönelik TALEBİ kısarken ülkemizin uygun fiyatlarla İTHALAT YAPMASINA imkan vermiştir.

- YURTIÇİ TASARRUF ORANLARININ DÜŞMESİ VE TÜKETİCİ KREDİLERİNİN ARTMASI DAYANIKLI tüketim mallarına talep artışı krizin nedenleri.

- Türkiye'de enflasyona karşı korunmanın bir yolu dolarlaşma, marklaşma genel ifadesiyle PARA İKAMESİ büyük boyutlara ulaşmıştır. Hem yerli hem yabancı para tutması bir pdrtföy farklılaştırma biçimi ortaya çıkmıştır. PARA İKAMESİ, ENFLASYONA KARŞI korunma boyutunu aşarak TL'nin PARA olarak işlevi olan DEĞER SAKLAMA ve MUAMELE İŞLEVİNİ görmeye başlamıştır.

MERKEZ BANKASI, BÜTÇE AÇIKLARI FİNANSMANINDA kullanılmamış bunun yerine BORÇ POLİTİKASINA ağırlık verilmiştir. BU DURUM FAİZ ORANLARINI YÜKSELTMİŞ ÜLKEYE SICAK PARA GİRİŞİ ARTMIŞTIR.

- TÜRK FİNANS SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞME HALKA oldukça yüksek getiri sağlamıştır. BORÇ POLİTİKALARININ ön plana çıkması DEVLET TAHVİLİ ve HAZİNE BONOSU olmak üzere FİNANSAL ARAÇLARIN YÜKSEK GETİRİ SAĞLAMASI YABANCI FONLAR BANKALAR VE BÜYÜK FİRMALAR ARACILIĞI İLE ÜLKEMİZE gelmesine katkıda bulunmuştur. FAİZ ORANLARI DÜŞÜRÜLEMEMİŞTİR. 1994 Krizinin en önemli nedenleri.

SON YILLARDA FAİZ ORANLARININ YÜKSEK TUTULMASI ÜLKEMİZE KISA VADELİ YABANCI DÖVİZ AKIŞINI SAĞLAMİŞTIR. ÖZEL SEKTÖR ÜZERİNDE dışlama yaratarak ÖZEL SEKTÖR YATIRIMLARINI OLUMSUZ YÖNDE ETKİLEMEYE BAŞLAMİŞTIR. ÜLKEDE DÖVİZ KURU-FAİZ ORANI makası oluşmuştur. ÖZEL SEKTÖRÜN BASKISI KAMU otoritelerini tedbir almaya yöneltmiştir.

- Ekonomi hızlı büyümüş 1993 ihalat malları artmıştır. Dış ticaret açığı krizin habercisi olmuştur.

-Bütçe açıkları borçlanmayla finanse edilmiş, para basılmamış. Borçlanma faiz oranları enflasyon üzerine çıkmıştır.

- 1994 yılında ÜLKEMİZ ya VERGİLERLE takviyeli istikrar programı ya da MERKEZ BANKASI ARACILIĞIYLA HİPER ENFLASYON YARATARAK ENFLASYON VERGİSİYLE BÜTÇE AÇIKLARINI VE BORÇ yükünü finanse etmek seçeneğiyle karşı karşıya kalmış Hükümet 1. yolu tercih etmiş İÇ BORÇLARI

ödemek için Merkez Bankası kaynaklarına müracaat ederse enflasyon % 500'lere çıkabilirdi.

KAMU AÇIKLARININ karşılanması için İÇ BORÇLANMA ve YÜKSEK FAİZ VERİLMESİ BENİMSENMİŞTİR.

II- 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları

Türkiye'de değişik yıllarda değişik istikrar ve devalüasyon kararları alınmış ve uygulanmıştır. 5 Nisan 1994 istikrar kararları önceki istikrar kararlarından farklı bir ortamda alınmıştır. Önceki istikrar kararları alındığında, Türkiye'de MAL ve EMEK piyasasının yanısıra DÖVİZ PİYASASI, SERMAYE PİYASASI VE PARA PİYASASI mevcut değildi. Bu üç piyasa 24 Ocak 1980 kararlarının sonucu olarak ülkemizde gelişmiştir. MAL PİYASASININ büyük bir bölümü kamu kontrolündeydi. Kamu İktisadi kuruluşlarının ve destekleme alımlarına konu olan TARIMSAL malların yaygınlığı önceki istikrar kararlarının özelliğiydi.

24 Ocak 1980'de MAL PİYASASINA ve PARA PİYASASINA serbestlik kazandırılmış sonra TÜRK PARASININ Korunması Hakkındaki kanun yürürlükten kaldırılarak kısa vadeye dönük bir DÖVİZ PİYASASI kurulmuştur. Başka bir ifadeyle 1980'li yılların sonlarında ülkemizde FİNANSAL LİBERALLEŞME hızlanmıştır.

PARA ve DÖVİZ PİYASALARININ İSTİKRARA KAVUŞMASI DÖVİZ VE FAİZ ORANLARININ AYLIK VADELER İÇİN ÖNGÖRÜLMESİ İHRACAT ve İTHALAT İÇİN son derece önemlidir. 5 Nisan 1994 kararlarından beklenen HEM PARA, HEM DÖVİZ, HEM DE MAL PİYASALARINDA İSTİKRARIN hızlı bir şekilde uygulanmasıdır. Bunun gerçekleştirilmesi PROGRAM ve PROGRAM UYGULAMASININ DİSİPLİN ve EKONOMİ TEORİSİNE UYGUN olarak seçilen düşünceler gerektirir.

5 Nisan Kararlarının alınış nedenleri başka ülkelerde olduğu gibi % 300-500'mere ulaşan enflasyonu kontrol altına almak değildir. Dolayısıyla 5 Nisan Kararları, SERBEST PİYASA EKONOMİSİNE geçmekte olan EKONOMİMİZDE PARA, DÖVİZ, SERMAYE, MAL VE EMEK piyasası arasında ve özellikle ilk üç piyasa arasında başgösteren DENGESİZLİKLERİ gidermek amacıyla alınmıştır. (Bono piyasası sermaye piyasasının içinde yer alır) DENGESİZLİKLER daha çok PARA, DÖVİZ, BONO piyasasında olduğu için FİNANSAL KRİZ NİTELİĞİNDEDİR. Bu nedenle önlemler daha çok bu piyasalara yönelik olması gere-

kiyordu. Oysa alınan kararlar MAL ve EMEK piyasalarını etkilemiştir. PARA ve DÖVİZ piyasalarında dengesizlikler sürüp gelmektedir. Başka bir ifadeyle alınan istikrar tedbirlerinin büyük bir kısmı ENFLASYON ORANINI aşağıya çekmektedir. Kuşkusuz enflasyon ülkemiz için çok önemli bir sorundur. Ancak 5 Nisan kararlarının alınmasını gerekçesi değildir. 5 Nisan kararlarının gerekçesi MALİ PİYASALARDA BAŞGÖSTEREN krizdir. Önceliğin mali piyasalarda krizi önlemeye yönelik olması gerekirken enflasyonu önlemeye yönelik olması ve piyasaların daraltılması öncelik almıştır.

Ülkemizde PARA, TAHVİL, SERMAYE PİYASALARI fazla gelişmediği için PARA POLİTİKALARININ etkileri üç aydan sonra başladığını söyleyebiliriz. KAMU İKTİSAT POLİTİKALARI UYGULAYICILARI "KURALLARA GÖRE Mİ?", "DURUMA GÖRE Mİ?" YOL İZLEYECEKLER. Bunun bilinmemesi EKONOMİDE SIK SIK karar değişikliklerine sebep olmuştur.

Türkiye'de 1994 yılı başından beri yaşanan KRİZİN EN ÖNEMLİ NEDENİ KURALA GÖRE POLİTİKALARDAN, DURUMA GÖRE POLİTİKALARA dönüş yapılması oluşturmaktadır. ÜLKEMİZDE PARA, DÖVİZ VE SERMAYE PİYASALARININ OLUŞMADIĞI YALNIZ MAL PİYASALARIYLA ilgili alınan kararlar ekonomiyi yönlendirdiği dönemlerde duruma göre politika izlenmesi kolaydı ve politika üretenler başarılı oluyorlardı. OYSA GÜNÜMÜZDE PARA, DÖVİZ, SERMAYE PİYASALARININ büyük gelişme göstermesi ve BU PİYASALARIN ULUSLARARASI PİYASALARLA iç içe girmesi ve alınan kararların çok kısa bir dönemde EKONOMİYİ ETKİLEMESİ, EKONOMİ YÖNETİCİLERİNİ GÜÇ DURUMDA BIRAKMIŞTIR. PARA, DÖVİZ SERMAYE PİYASALARIYLA ilgili ENFORMASYONUN ve bekleyişlerin son derece etkili olduğu piyasalarda yapılacak yanlışların BEDELİ son derece ağır olmaktadır. KURALLARA GÖRE POLİTİKA DENEMELERİ benimsenmelidir. MERKEZ BANKASI kuralcı politikasından uzaklaşmış ve ülkenin 5 Nisan 1994 kararlarına sürüklenmesine neden olmuştur. Ekonomist ve Teknisyenler biraraya gelip EKONOMİ POLİTİKALARI üretmelidir.

1- İstikrar Kararlarının İçeriği

Finans piyasalarına dönük alınan istikrar kararının içeriği aşağıda başlıklar halinde belirtilmiştir.

- Döviz kuru, hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu olacak şekilde kur politikası uygulanacak.

- Merkez Bankasının parasal büyüklükler üzerindeki kontrolü arttırmak için mevduat munzam karşılıkları yeniden düzenlenmiştir.

- Kamu kesimi borçlanmalarında azalma sağlanacaktır. Bütçe gelirleri arttırılacak, harcamalar kısıllacaktır.

- Döviz kazandırıcı tüm hizmetler, başta ihracat desteklenecektir. Yurt içi talep daraltılacak, ihracatla denge sağlanacaktır. Bu yolla üretim istihdam ve döviz gelirleri arttırılacaktır. Türk Eximbank kredileri genişletilecektir.

- Tarımsal destekleme fiyatları belirlenirken dünya fiyatları ve yurt için faktör fiyatları dikkate alınacaktır.

- Vergi mükellefleri beyan ettikleri matrahlar üzerinde ek bir vergi ödeyeceklerdir. Yapısal düzenlemeler ise aşağıda belirtilmiştir:

- 1- KİT'lerin özelleştirilmesi gerçekleştirilecektir.
- 2- Kamu İktisadi Teşebbüsleriyle ilgili düzenlemeler yapılacaktır.
- 3- Kamu kesimi istihdamının reorganizyonu sağlanacaktır.
- 4- Yerel yönetimlerde idari ve mali düzenlemeler yapılacaktır.
- 6- Sosyal güvenlik kuruluşları reformu gerçekleştirilecek.

Alınan tedbirler bir bütün olarak uygulamaya sokulacak, ancak bunların hepsi daha sonra gerçekleşmemiştir. Döviz kurlarındaki yükseliş ilk günlerdeki gibi değildir, ancak durmamıştır. Yükselme beklentileri ortadan kalkmıştır. 1 Dolar 15 bin TL'den 32 bin TL'ye çıkmıştır. Mevduat faizleri yükseldi. LİKİD FONLAR BANKAYA çekildi. Ödemeler Bilançosu iyileşti. Faiz artışları hala tırmandırılarak döviz kurlarındaki yükselme eğilimi durduruldu ve devletin likidite ihtiyacı temin edildi.

2- 5 Nisan Kararlarının Etkinliğini Azaltan Sebepler

- Fiyatlar yükselmiş, üretim faktörlerinin pahalalanması üretimde önemli düşüslere neden olmuştur.

- Özel sektör kendi yarattığı parasal imkanları hızla daraltmıştır. Çek, senet gibi işletme sermaye ihtiyacını karşılamakta olan bu daralma giderilememiştir.

- Para tahvil, döviz veya FİYAT DÜZEYİ-FAİZ ORANI DÖVİZ KURUNDA denge sağlanamamıştır. Yeniden VADELİ ALIŞ VERİŞ SAĞLANMALIDIR.

- Kararların yarattığı şok sonucu yapılan DEVALÜASYON'a göre TL'nin DOLAR ve MARK karşısında değe kaybı hızlı olmuştur. Bir ara 1 Dolar 42 bin TL'ye yükselmiştir. Daha sonra 32-34 bin TL gerçek değerine düşmüştür.

- Tasarruf sahipleri bankalardaki TL ve Döviz mevduatlarını çekme eğilimine girmişlerdir. Bu durum finans sektöründe likidite darlığına sebep olmuş ve FAİZ ORANLARI YÜKSELMİŞTİR. Ama yine de ekonomide iyileşme görülmüştür. Ancak iç borç, vergi reformu, özelleştirme, bütçe açıkları hedefleri gerçekleştirilememiştir. 5 Nisan 1994 kararları ile yüksek oranlı zam kararları alınmış ve 26 Ocak 1994 tarihinden itibaren ilk kez TL devalüe edilmiştir. -Faizler artmış- Üretim düşmüş, istihdam azalmıştı, tüketim azalmıştı, ithalat pahalalmış -TALEP YURİÇİ TALEBE yönelmiştir. İhracat artmıştır. Türk malı piyasada dış dünya malı piyasaları ile bütünleşmiş durumdadır. Hükümetler para arzı, faiz haddi, döviz kurunu belirlemede kaybetmiştir. Bu değişkenleri Türkiye ile uluslararası mali piyasalar arasındaki fon akışı belirlemeye başlamıştır. Döviz ve faiz ile Dış sermaye ülkeye çekilmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi dış kaynaklara cazip gelmişti.

3- Sonuç

Son yıllarda ülkemizin içine girdiği FAİZ-DÖVİZ KURU MAKASI Kamu otoritelerinin etkisiz kalmalarına neden olmuştur. Faiz oranlarının yüksekliği özel sektörün ekonomiden dışlanmasına neden olmuştur. FAİZ ORANLARINI DÜŞÜRME girişimleri ise DÖVİZ kurlarının yükselmesine ve sıcak paranın yurt dışına çıkmasını gündeme getirmiştir. Yüksek enflasyon faiz oranlarının yüksek kalması ekonomide faizle reel para ankesler oranındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmaktadır. Yeni makro ekonomik politikalar üretilerek Kamu otoritelerinin ekonomiyle sık sık müdahaleleri önlenmelidir. Ülkemizin büyük ölçüde duruma göre politikalar izlenmektedir. Kurala göre politikalar izlemenin önemi artmıştır. Bu politikalar çerçevesinde para arzı-faiz haddi-döviz kurunu belirlemede etkinliğini kaybeden hükümetlerin ekonomideki sıklık karşımıza çıkan istikrarsızlıkları giderilmesi için uygun para politikaları uygulamalarını ve yapısal reformları vergi reformu, özelleştirme, kamu harcamaları vs. gerçekleştirilmelidir. Aksi durumdaki daha çok ekonomik krizlerle karşılaşmamız söz konusudur.

KAYNAKLAR

- 1- Prof. Dr. Hüseyin ŞAHİN, Türkiye Ekonomisi, Bursa-1995.
- 2- Prof. Dr. M. İlker Parasız, Para Politikası, Bursa-1993.
- 3- Prof. Dr. M. İlker Parasız, Kriz Ekonomisi, Bursa-1995.
- 4- Prof. Dr. M. İlker Parasız, 5 Nisan Kararları Nedenleri Olası Etkileri, Bursa-1994.
- 5- Prof. Dr. A. Kılçbay, Türkiye Ekonomisi, Ankara-1992.

İŞLETME

